

HLEDÁNÍ OPOR V KŘEHKÉM SVĚTĚ

Jan Zámečník

Ke změně klimatu lze přistupovat nejen s vědeckou distancí – s věcností, která neprozrazuje nic o tom, jak silně může vědomí jejích současných a možných důsledků otrást lidským nitrem –, ale také s neztaženými emocemi a existenciální zasažeností. Kniha Jitky Holasové *Klimasmutek. Vnitřní dovednosti do časů krize* svým názvem naznačuje, že bude příkladem druhého pohledu.

A skutečně – autorka protkává své úvahy o zákoutích a hlubinách klimatického smutku i zdrojích, které se v nelehkých dobách mohou stát oporou, osobními vzpomínkami a reflexemi. Spíše než nad čtenářem stojí po jeho boku, je jeho průvodkyní, která neskrývá, jak hluboce se jí dotýká to, co s sebou klimatická změna přináší. Smutek se pro ni stává prostředkem setkání s tím, co chápe jako podstatné, médiem vykoření k sobě i mimo sebe. Vede k hledání dovedností, s nimiž nás seznamuje v devíti kapitolách: „Obejmout bolest“, „Všímavost“, „Bytí v lese“, „Potkat stín“, „Digitální hygiena“, „Citlivost“, „Sprádaní komunit“, „Spirituální gramotnost“, „Návrat do těla“.

Jednotlivá témata, určená těmito názvy, však v knize nejsou hermeticky oddělená. Vždy znovu se propojují v nových konstelacích a vzájemně se osvětlují. Toto prolínání a vnitřní provázanost svědčí o tom, že realita není v autorčiných očích souborem nespojitých bodů, ale spíše předivem vazeb. I člověka chápe primárně jako bytost, která je utvářena vztahem k sobě, druhým lidem a přírodě. Klíčové postavení vztahovosti v knize ilustruje rovněž fakt, že kapitoly o dovednostech doprovázejí rozhovory s osobnostmi, jako je psychoterapeutka, lektorka a mediátorka Zdeňka Voštová, environmentální a sociální psycholog Jan Krajhanzl nebo básník, publicista, překladatel a psychoterapeut Adam Borzič. Kniha tím nabývá dialogické roviny, která v díle působí organicky a zároveň je příkladem první z důležitých forem spolubytí, kterých si autorka všímá: mezilidských vztahů.

Ty se dostávají silně do popředí v kapitole o sprádaní komunit, v níž Jitka Holasová vyzdvihuje důležitost společenství, která pokládá za psychickou oporu i hráz proti zahleděnosti do sebe. Ačkoli život ve společenství může přinášet problémy, individualismus

neposkytuje v poryvech doby tolik potřebný zachytňný bod. Jak autorka uvádí v kapitole o digitální hygieně, sociální síť a digitální nástroje, které s příslibem navazování vztahů přicházejí, k překonání společenského atomismu nevedou, ba naopak mohou izolovanost ještě prohlubovat: „*Při online hovoru se také vlastně nedíváme druhému doopravdy do očí, díváme se jen na obraz jeho očí, který zprostředkovává kamera umístěná o pár centimetrů výš. Naše pohledy se tedy reálně nikdy neprotnou. […] Ve sdílené virtuální samotě chybí neznatelné pohyby víček, vějířky vrásek kolem očí, co jsou vidět jen v určitém úhlu slunečního svitu, rozpražené ruce, stisknutí paže. Chodíme na síť pro kontakt, a odcházíme ještě rozviklanější a osamělejší.*“ (s. 165)

Svět virtuálních médií má podstatný vliv nejen na síť mezilidských vztahů, ale také na přístup k sobě samému – a tedy i k vlastní tělesnosti – a přírodě, dalším dvěma formám spolubytí, které jsou v knize tematizovány. Pozornost rozptýlená a roztěkaná virtuálním prostředím zabraňuje pěstování vnímavosti k vnějším fenoménům i k tomu, co se odehrává v nás a s námi. Digitální abstinence proto může podle Jitky Holasové přinášet blahodárné plody v podobě silnější všímavosti. Právě tu pokládá za další vnitřní dovednost, za umění, jež umožňuje otevřít se světu bez snahy ho kontrolovat a jehož součástí je laskavost a něha k sobě i okolí. „*Není pozice všímavé laskavosti vlastně čtvrtou možností reakce na ohrožení klimatickou krizí, kterou můžeme vědomě volit mimo útok, útěk a zamrznutí?*“ (s. 81), táže se sugestivně čtenářů.

Téma kontaktu se sebou, druhými a okolím se v autorčiných úvahách dostává ke slovu i tehdy, když přemítá nad zesílenou senzitivitou – citlivostí. Ačkoli i ji pokládá za jednu z důležitých dovedností, je spíše něčím, co člověk získává bez vlastního přičinění, než tím, co dokáže vlastním úsilím nabýt. Citlivost je dar, který se jeví jako ambivalentní. Na jedné straně je intenzivním druhem vnímavosti vůči sobě, přírodě a druhým lidem, na straně druhé činí člověka zranitelnějším. Tato křehkost ovšem odhaluje více než zapouzdřená sebejistota. Ten, kdo dostal do vínku přecitlivělost, je silněji vystaven podnětům, ale právě tato obnaženost mu umožňuje lépe odhalovat ničivé procesy, které jiní mohou chápat jako prostý fakt. Silně se ho dotýká hrozba klimatické krize i civilizační shon, neustálý útok na smysly a tlak, které jsou zdrojem

úzkosti a začínají přesahovat hranice lidsky snesitelného.

Jitka Holasová, která sama vypráví příběh vlastní přecitlivělosti, se čtenářem sestupuje ještě hlouběji do svého vnitřního světa, když uvažuje o setkání se stínem. Řádky, na kterých píše o vážné nemoci a smrti své maminky, patří v knize k nejjímavějším. Bolest pramenící ze změn odehrávajících se v přírodě a žal intimní se vzájemně zrcadlí a připravují cestu k úvahám o smrtelnosti. Nemoc a prchavost života provází svět lidský i mimolidský, je bolestným poutem, solidaritou pomíjivých. Lze někde najít útěchu? „*Ted' tu jsem a pak už tu nejsem. A proto teď zkouším dělat to nejlepší, co zrovna můžu*“ (s. 140).

Oporu je možné najít rovněž v „bytí v lese“, ve vztahu s přírodou, kterou autorka staví do protikladu s posuzující, známkující a vydělující společností: „*Cítím, že do téhle krajiny, na tenhle svět plný listí, zvuků a mokré lesní trávy patřím. Nikdy se od přírody nemůžu izolovat, ať se o to u skla displejů snažím sebevíc. Je to o tolik laskavější krajina, kde mě nikdo nehodnotí, která je tu pro všechny.*“ (s. 109) Přírodu Jitka Holasová vnímá v její mnohotvárné pestrosti i jedinečnosti, neopakovatelné konkrétnosti. Hrušeň jejího dětství je živým tvorem, subjektem, nikoli objektem, je přítelkyní, kterou noví majitelé domu pokáceli, a místo, které naplňovala její šumějící přítomnost, se proměnilo v mrtvý, opracovaný kámen – „*vydláždili ráj a postavili parkoviště*“, jak zpívá kanadská písničkářka Joni Mitchell ve skladbě *Big Yellow Taxi*.

V přírodě autorka hledá i to, co se skrývá pod povrchem věcí, duchovní dimenzi. Když píše o spirituální gramotnosti, opatrně ohmatává prostředí, které může být spojeno s rizikem scestí a neoliberálním paradigmatem, totiž s pochybnými „učiteli“ různého druhu a individualisticko-konzumním přístupem. Oblast, která byla v našem kulturním okruhu neoddelitelná od křesťanství a vztahu k Bohu, v knize toto tradiční náboženské zarámování postrádá a proměňuje se v terén nového hledání a nalézání. „*Základní spirituální otázkou dneška pro mě není, jestli existuje Bůh nebo jaký přesně je, ale zda jsme skutečně do hloubky schopni milovat život. Milovat život jako posvátnou skutečnost,*“ (s. 265) odpovídá v rozhovoru s Jitkou Holasovou Adam Borzič a autorka podobně vyzdvihuje „*živost*“ jako „*základ života*“ (s. 275). Duchovní pátrání

RYZÍ SRDCE SMUTKU?

Štěpán Kučera

„*Jak žít nebolestivý život ve stínu klimatické krize, aniž bych se musela před světem schovávat do růžové bubliny a dělat, že se mě klima netýká? Jak být v kontaktu s tématem klimatické změny, abych na něm zároveň nevyčerpala veškerou svou sílu?*“ (s. 39) Tyto otázky stály u zrodu knihy Jitky Holasové (1987), novinářky se zájmem o psychoterapii a ekoterapii. Její publikace *Klimasmutek* je tuzemským příspěvkem ke globálnímu tématu (aktuálně vyšel v češtině třeba ještě podobně zaměřený titul americké environmentální humanistky Sarah Jaquette Ray *Průvodce klimatickou úzkostí*).

Jitka Holasová předkládá devatero „vnitřních dovedností do časů krize“ – od „bytí v lese“ přes „digitální hygienu“ po „spirituální gramotnost“ – a každou z devíti kapitol uzavírá rozhovorem s člověkem, který se daným tématem profesně zabývá.

Řekněme hned zkraje, že knihu *Klimasmutek* nemá smysl recenzovat „literárněkritickým“ způsobem, protože jejím cílem není oslnit redaktory kulturních časopisů, ale poskytnout podporu těm, kdo ji potřebují – a jestli kniha někomu pomůže dostat se z úzkosti, bude její smysl vrchovatě naplněn.

Z literárněkritického pohledu zmiňme alespoň to, že autorka umí poetickým obrazem vyjádřit nesamozřejmou myšlenku („*Naskočili jsme před pár lety na digitálního koně a vypadá to, že trochu zdivočel, nese nás tryskem za horizont, kam nevidíme. Směr máme – aspoň myslím – pořád správný, pokud si připustíme, že*

scrollování je gestem touhy po dotyku.“ – s. 175) a že její kniha obsahuje i neokázale niterné, jímavé pasáže (popis maminčina umírání).

Následující odstavce ale nemají být recenzí; spíš dialogem, otázkami zvědavého čtenáře.

„*Pracuju s představou, že určitou formu klimatického smutku jsme prožili nebo prožíváme úplně všichni,*“ přiznává Jitka Holasová v úvodu (s. 19). Jak má tedy knihu číst čtenář, který takový smutek neprožívá? Zajímalo by ho třeba to, nakolik jde o fenomén v české společnosti rozšířený. Na takovou otázku se autorka nesnaží odpovídat a pro její knihu to ani není podstatné, přesto by odpověď byla cenná.

Jitka Holasová odkazuje k průzkumu brněnské katedry environmentálních studií z roku 2021 (s. 29), podle nějž velká většina respondentů „*při pomýšlení na změnu klimatu*“ někdy cítila negativní emoci (bezmoc, smutek či vztek). Jak ale v jedné debatě *Salonu Práva* řekl sociolog Daniel Prokop (shodou okolností spoluautor výzkumu *Rozdělení klimatem z téhož roku*): „*Když se se výzkumu lidí zeptáte na něco, nad čím předtím do hloubky nepřemýšleli, odpoví vám sice, ale o zakotveném postoji mluvit nelze.*“

Je vůbec normální klimatický smutek necítit? může čtenáře napadnout.

„*Environmentální žal je deprese plynoucí ze závislosti na sociálních sítích,*“ řekl loni v rozhovoru pro *Salon* biolog a ekolog David Storch. Je to jistě zkratka, ale nese v sobě podnět k promyšlení něčeho na první pohled méně zřejmého.

Klimasmutek (nebo spíše „envirosmutek“, protože třeba ubývání biodiverzity se změnou klimatu sice souvisí, ale nepřekrývá se s ní)

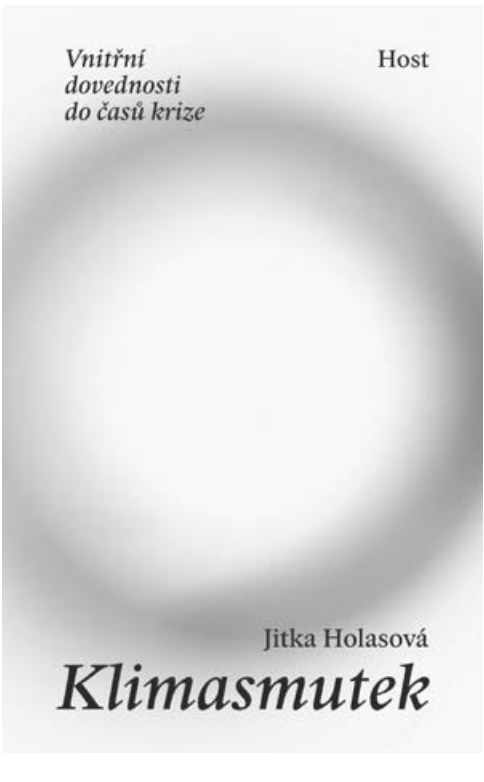
totiž obvykle nevychází z přímého vnímání klimatických posunů, ale z jejich mediálních obrazů. (Nad dramatickými leteckými záběry následků lesního požáru lze přehlednout, že požár může být pro les čistý a z popela rostou semenáčky nových stromů.)

Takové konstatování nemá být vyjádřením „klimaskepse“, natož zpochybním vědeckých dat upozorňujících na závažné globální problémy (od demografických údajů o rostoucí lidské populaci přes grafy klimatologů až po studie o „zestejšňování“ krajiny vlivem intenzivního zemědělství), k nimž se většinou dostáváme právě prostřednictvím médií. Snižování obsahu CO₂ v atmosféře je samozřejmě důležité (a proč nám to příliš nejde, analyzuje například loňská kniha Vojtěcha Pecky *Továrna na lži: výroba klimatických dezinformací*).

Problém spočívá spíš v alarmismu, negativitě, ztrátě kontextu, polarizaci komplexních témat a vyrábění munice pro kulturní války – tedy v rámování světa, které přináší zisk vlastníkům tradičních médií i sociálních sítí. A taky v mediální všudypřítomnosti, již ovšem lze do jisté míry uniknout vypnutím mobilů a dalších přijímačů hrůzy; Jitka Holasová se toho dotýká v kapitole „Digitální hygiena“.

„*Lidé, kteří místo trávení času na Facebooku chodí do přírody, obvykle environmentálním žalem netrpí,*“ pokračuje David Storch. „*Vidí, že kolem se děje spousta věcí, z nichž některé jsou negativní, jiné pozitivní a u řady to nelze jednoznačně stanovit. A i s těmi, které budí oprávněné obavy, často umíme něco dělat.*“

Osvěžující pohledy na téma „Klimasmutku“ přinášejí osobnosti, s nimiž Jitka Holasová

se bez pevné spojitosti s konkrétním náboženstvím stává ryze osobní cestou, ne však cestou povrchní, nýbrž hluboce prožívanou a promyšlenou.

Autentické spirituální hledačství je jedním ze střípků dotvářejících charakter díla, do něhož je jeho příběh vsazen. *Klimasmutek* klade základní otázky týkající se lidské existence, jako jsou smrt, smysl života, spolubytí, utrpení nebo touha po transcendenci; odráží to, co teolog Paul Tillich dával do úzké spojitosti s vírou – nejzazší zaujetí (*ultimate concern*). Vyzdvížením vztahů k sobě, tělu, druhým, přírodě a spirituální dimenzi i esejistickým způsobem psaní se *Klimasmutek* nejvíce podobá některým dílům feministické ekoteologie, například těm, které pocházejí z pera Sallie McFague. Je ovšem svébytným a hlubokým příspěvkem nastolujícím mnoho důležitých témat a otázek. Je umně napsanou knihou svědčící o hluboké autorčině vnímavosti, knihou, která lidem zraněným úspěchanou a atomizovanou společností a zasaženým smutkem kvůli klimatickým změnám předává poselství, že nejsou sami – oporu pro život v nelehké době mohou nacházet v sobě, vzájemných vazbách, v přírodě a bezpochyby i v textu, který mohou díky Jitce Holasové číst. ■

vede rozhovory. Environmentální a sociální psycholog Jan Krajhanzl přináší mimo jiné cenné sociologizující vidění: „*Dobré je konečně opustit tradiční ekologický diskurz typu ‚pojďme zachránit lední medvědy‘ a vymyslet, jak díky zelenějším pravidlům můžeme zlepšit život lidí v naší zemi, městě.*“ (s. 178) Je potřeba o klimatické krizi a ochraně přírody přemýšlet perspektivou cílových skupin, které mají jiné hodnotové orientace než my – a kladou si v životě jiné otázky.“ (s. 178)

Inspirativní pohled pak přináší další z respondentů, básník a psychoterapeut, někdejší šéfredaktor *Tvaru* Adam Borzič: „*Mám vlastní pojetí klimatického smutku, spíš spirituální než psychologické. Environmentální žal je pro mě projevem jakéhosi základního smutku světa, zkušenosti, že ve světě existuje utrpení a já se ho skrze smutek účastním. Chögyam Trungpa, velký buddhistický mistr, to nazýval ryzím srdcem smutku.*“ (s. 260)

Pojetí Adama Borziče, který ve své chystané knize rozvíjí koncept „zelené spirituality“, podstatu klimatického smutku zároveň zpřesňuje i rozostřuje; a naznačuje také, jakým typem úvah bychom mohli obohatit oblíbené vyhlášení apokalyps.

Můj největší smutek při čtení *Klimasmutku* vychází z poznání, že takové knihy vůbec musí být – že zřejmě vzrůstající počet lidí potřebuje číst desítky (vědeckými daty podepřených) stránek o tom, že „bytí v lese“ je smysluplnější než „bytí na Facebooku“. Protože ale takové publikace zjevně potřeba jsou, je dobře, že vycházejí knihy tak poctivě a citlivě napsané, jako je *Klimasmutek* Jitky Holasové. ■